

УДК 159.964.21

DOI 10.32782/urj/2026-4-1-1

СЛОВО РЕДАКТОРКИ

Олена Медведева, Ph.D, сертифікований психоаналітик,
клінічний психолог, тренінговий аналітик, супервізор
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія»
Національної психологічної асоціації
м. Київ, Україна

EDITORIAL

Olena Medvedieva, Ph.D, certified psychoanalyst,
clinical psychologist, training analyst, supervisor
Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy Division
National Psychological Association
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2808-7622>
olenamedvedieva@gmail.com

Як гостьовій редакторці цього випуску, мені приємно і важливо представити для вашого читання й міркування декілька статей колег, які присвячені загальній темі «Тривога між Іншим і Чужим». Ці тексти вперше були оприлюднені як доповіді на Міжнародній міждисциплінарній Конференції Дивізіону психоаналітичної психології та психотерапії Національної психологічної асоціації з такою ж назвою. Під час цієї конференції ми у спільному професійному колі говорили про те, що відбувається з суб'єктом у часи випробувань і як нам у зв'язку з цим будувати клінічну практику. Коли війна, коли кризи, коли з шаленою швидкістю змінюється світ, а суб'єкт намагається у цьому хаотичному непередбачуваному процесі знайти своє місце, ми мали на меті осмислити тривогу, яка супроводжує від колиски й протягом всього життя та особливим чином актуалізується для кожного.

Тривога у цьому випуску не розглядається як дисфункція чи розлад, від яких необхідно позбавити. Мова не йде про те, щоб її «вилікувати», але про те, як її усвідомити й перетнути. У кожному періоді психічної побудови є небезпеки, з якими ми маємо зустрітися. Власне, вони й породжують тривогу, яка виникатиме, коли певна актуальна травма обер-

неться для суб'єкта ризиком повернутися до первісного страждання. Тривога зіштовхує нас з відсутністю слів, неможливістю мислити, порожнечою існування. Суб'єкт не знає, які слова приєднати до того, що він відчуває в моменті чи вже доволі тривало, і специфічним для тривоги є те, що афект переживається, але його істинна причина залишається незрозумілою.

Ця причина – в Іншому, бо пізнання себе й загалом народження суб'єкта відбуваються завдяки йому і у відношенні до нього, пов'язані з його бажанням. Жак Лакан у Семінарі «Чотири фундаментальних принципи психоаналізу» пише: «Бажання – це бажання Іншого» (Lacan, 1978: 235). У Лакана ця формула має кілька рівнів (двозначність генітиву):

1) моє бажання визначено тим, чого бажає Інший (бажання бути бажаним Іншим, бути об'єктом його бажання);

2) бажання з позиції Іншого (я бажаю з точки зору символічного порядку).

Тому тривога ж є реакцією не лише на втрату Іншого, а й на втрату себе через Іншого, який надто присутній і скасовує суб'єкта бажання. Ми відчуваємо тривогу через існування Іншого, бо Інше ніколи не тотожне нашому Я.

У дихотомії Інший/Чужий по відношенню до Іншого можна зайняти певну метапозицію, а Чужий радше протиставлений Своєму. І хоча значення Чужого важливе для формування ідентичності, усвідомлення власного Я, він лякає, викликає неприйняття, ненависть, злість і ще більшу тривогу. Чужий – небезпечний ворог: це може бути навіть порядок з усіма внутрішніми й зовнішніми відмінностями, і саме він допомагає усвідомити, що є свого і що є чужого в нас і, можливо, змінитися. У теоретичному полі психоаналізу ці дихотомії Свій/Чужий та Інший/Чужий не є взаємозамінними, оскільки вони належать до різних рівнів конститування суб'єкта. Перша з них функціонує переважно в Уявному реєстрі, де ідентичність організовується через впізнавання, подібність і відмежування, тобто, у тій логіці, яку розгортає Жак Лакан у своїй теорії уявного та дзеркального впізнавання. Свій тут позначає простір ідентифікації, те, що підтримує суб'єкта у відчутті цілісності, тоді як Чужий виступає у якості фігури розриву, відмінності, потенційної загрози цій цілісності. У цьому сенсі, виходячи з лаканівської логіки Уявного, Інший постає або як подвоєння Я, або як його суперник, який порушує стабільність ідентичності. Натомість опозиція Інший/Чужий відкриває зовсім інший вимір, Символічний. Інший не є конкретною особою чи групою, а радше місцем мови, закону та означника, в якому суб'єкт завжди вже вписаний (Lacan, 1978). Саме тому бажання суб'єкта не є автономним: воно формується у полі Іншого і через нього та узагальнюється у відомій формулі про бажання як бажання Іншого. Відповідно, Інший виступає умовою можливості самого бажання, тоді як Чужий у цій дихотомії позначає те, що не піддається повній символізації, те, що вислизає з порядку означника і повертається як надлишок або розрив у структурі (Lacan, 1992). І саме цей радикальніший вимір чужості був концептуалізований ще в класичному психоаналізі як феномен незатишного, моторошного.

Як показує З.Фройд (Freud, 1919), моторошне означає те, що водночас є інтимним і відчуженим, внутрішнім і неприйнятно стороннім. І це не зовнішній Інший, якого можна виключити. Мова про внутрішню чужість,

яка становить саму тканину суб'єктивності. У подальшому розвитку психоаналітичної думки ця ідея отримує уточнення у понятті екстимності. Приміром, як вважає Ж.-А. Міллер (Miller, 2008), найбільш внутрішнє в суб'єкті водночас є зовнішнім щодо нього, таким, що не може бути привласненим, і таким, що чинить опір ідентифікації. Цю ж логіку радикальної чужості як внутрішнього надлишку розгортає словенський філософ і аналітик Славою Жижек (Žižek, 1989, 1991), який говорить про те, що фігура Чужого у соціальному полі часто є проекцією власної надлишкової насолоди (jouissance), яку суб'єкт не може інтегрувати. А Юлія Крістева (Kristeva, 1982) припускає, що досвід радикального відштовхування Чужого також вказує на те, що виключається не просто зовнішнє, а те, що загрожує самій межі суб'єкта зсередини. Отже, якщо дихотомія Свій/Чужий організована навколо уявної межі ідентичності та її захисту, то Інший/Чужий стосується структурного відношення суб'єкта до мови і до того, що виходить за її межі: Чужий є тим, хто не належить і може бути виключений, і це те, що неможливо остаточно витіснити, оскільки воно є внутрішньою умовою самого бажання і водночас його межею. Саме тому робота з чужістю не зводиться до її усунення чи інтеграції, а передбачає здатність витримувати цей розрив як конститутивний для суб'єкта. Ми можемо розповідати про «чужих», тих, хто дратує, лякає, викликає агресію, але значно складніше зіткнутися з Іншим Чужим, тим, що нам у власному бажанні не належить, що говорить через нас, але не збігається з образом себе. І саме тут аналітична робота починається по-справжньому: не в тому, щоб примирити суб'єкта зі «своїми», а в тому, щоб дозволити йому витримати цю внутрішню чужість без поспішного її закриття ідентифікацією. Тому ці дві дихотомії не просто різні, перетинаються в точці, де уявне зазнає краху, і суб'єкт раптом відкриває, що найбільш Чуже не зовні, а в самій структурі його бажання. І в цій точці Свій вже не гарантує безпеки, а Інший більше не є повністю надійним порядком. Саме там з'являється можливість аналізу як роботи з тим, що не зводиться ні до належності, ні до виключення.

Існує багато способів підійти до міркувань щодо тривоги. Оскільки джерелом психоаналітичної теорії є практичний досвід, на конференції, про яку йде мова, ми з колегами ділилися досвідом міждисциплінарно: як вплинула війна на процес трансформації суб'єкта у відповідності до суспільних, економічних і політичних змін; з якими викликами сьогодні ми стикаємося у клінічній практиці, працюючи з цивільними й військовими; які теоретичні розробки й практичні підходи до роботи з травмами ми маємо за роки війни; як тривога між Іншим і Чужим сприяє ідентичності й здатності суб'єкта, визнаючи Іншого, все ж наполягати на власному бажанні тощо. Співкерми конференції були відомі у світі психоаналітики і філософи – Сержіо Бенвенуто (Італія), Рената Салецл (Словенія), Клод Есканд (Франція), а також наші українські колеги – Мар'яна Великодна, Валерій Дорожкін, Олександр Федорець, Юлія Мединська, Маріанна Ткалич, Олег Христенко, Юрко Прохасько, Олег Покальчук, Ольга Павловська, Максим Коцюба та Єгор Буцикін.

У цьому числі *Українського психоаналітичного журналу* читач знайде тексти, які висвітлюють доповіді Олександра Федорця, Ольги Павловської, мене (Олени Медведевої), Олега Христенка, Юлії Мединської та Олега Покальчука. Розпочинає випуск стаття за доповіддю психіатра, тренінгового аналітика УКПП Олександра Федорця під назвою «У пошуках депресивної позиції в параноїчній реальності війни. Ксенофобічна тривога в атмосфері терапевтичної сесії», де автор міркує про те, як війна спотворює нашу здатність мислити, і, коли світ поділяється на Своїх і Чужих, саме ксенофобія несе найбільші ризики. Пан Олександр міркує про те, як впливає зовнішня соціальна атмосфера на терапевтичні стосунки і є часом перешкодою для терапії, та особливо відчутна як неочевидне напруження у просторі перенесення й контрперенесення. Працюючи в системі кризової допомоги, автор аналізує клінічні випадки, спираючись на теоретичне обґрунтування феноменів ксенофобії, як вони проявляються у психоаналітичній практиці, та згідно до класифікації Орсона Карда та систематизації груп відповідно до характерних захисних патернів, мислить, як в умовах війни

визначити демаркаційну лінію у пошуках меж компромісу проміж Своїми та визнання реальності небезпеки від Чужинців, які вийшли за межі нормальної людської етики. В емоційній реальності війни ставлення до Чужинця або Іншого є актуальною практичною проблемою. Тому дослідження пана Олександра є важливою спробою осмислити вплив зовнішньої соціальної атмосфери на психотерапевтичну практику, а також помірковувати, як він сам називає, «алергічне» ставлення до відмінностей, яке наявне в суспільній атмосфері через війну, коли нейтральність, абстинентність та здатність до вільних асоціацій знаходяться під тиском як зовнішніх загроз, так і внутрішньої упередженості. Цей текст цікавий також тим, що автор ділиться своїми рефлексіями щодо подій в Україні під час революцій, анексії Криму, повномасштабного вторгнення росіян і шукає особисті відповіді на складні питання разом зі своїми пацієнтами.

Виступ і стаття за її мотивами Ольги Павловської присвячені темі тривоги у не-невротичній клініці: «Парадокси тривоги у стосунках з Іншим: не-невротичні структури». Авторка міркує про феномен долі Іншого в нас, тобто про репрезентації Іншого в логіці розвороту як потягів суб'єкта, так і бажання Іншого, що формує прийняття або відмову від підкорення, бо саме він є точкою складання та деконструкції нашої суб'єктності. Це ускладнює зв'язок між суб'єктом та Іншим і сепарацію між ними, бо суб'єкт ніколи не відмовляється від того, щоб викрити неідеальність Іншого та його відгуків. У не-невротичних структурах психоаналітики зустрічають глибокий розрив між інтеграцією власних потягів та відгуками на них Іншого. Спираючись на дослідження Андре Гріна, авторка міркує, як всередині Я виникають розриви, пустки, бо частини психічної власної реальності сприймаються як чужі та інакші, плутається вузел стосунків з власними потягами та Іншим. Тоді життя потягів починає ототожнюватися з Іншим, і зв'язок з ним стає демонічним, а власна суб'єктивність сприйматися як чужа та інакша. Для О. Павловської важливо побачити у клінічній практиці стратегію власної руйнації суб'єкта, який прагне уникнути сили та потенції Іншого як переслідувача,

руйнівника, агресора, але суб'єкт сам створив таку репрезентацію Іншого всередині власної психіки. У не-невротичних структурах Інший «завжди не на висоті». Через це він має багато причин для нарікань. Авторка аналізує декілька видів Іншого та різновиди тривоги у не-невротичних пацієнтів, як-от тривога вторгнення, імплізивна тривога, тривога фрагментації. Не-невротичні аналізанти проживають одночасну тривогу вторгнення і сепарації, що веде до утруднення формування мисленевих процесів та формує фундаментальне психотичне ядро у психіці, уповільнює створення репрезентацій і розщеплення об'єкта на поганий і хороший. Авторка доходить висновку, що у не-невротичних суб'єктів мисленеві процеси містять багато нерепрезентованого. У свою чергу, нерепрезентоване є джерелом сильної тривоги через його галюцинаторну якість: психіка захоплена сприйняттями, але не трансформує цей психічний матеріал. Тобто психіка замикається на об'єкті задоволення, не шукаючи різних способів задоволення потягів, різних об'єктів, і застосовує натомість галюцинаторне утримування об'єкта.

Стаття Олега Христенка презентує цікаві думки на тему «Інший: чужий та інакший. Солідарність та етика розрізнення». Міркуючи про те, як нам етично орієнтуватися в умовах соціальних конфліктів, війн та міграційних криз, та зберегти здатність як до критичного самоаналізу власних проєкцій, так і до легітимної солідарності проти реальних порушників символічного порядку. Автор розрізняє дві модальності функціонування іншого як Інакшого (того, хто визнаний у його суб'єктності, уразливості та відмінності від нас) та Чужого (як екран проєктивних ідентифікацій, носій приписаних архаїчних насолод, потенційна загроза). Тривога, за його думкою, активує архаїчні проєктивні механізми, що можуть перетворювати інакшого на чужого, власне, «носія найгірших насолод». І тоді етична робота полягає в деконструкції цих проєкцій (того, що О. Христенко називає «внутрішнім фашизмом») та відновленні здатності визнавати інакшість. Проте реальне порушення конституційних табу символічного порядку вимагає солідарності проти порушника. Однак і тут потрібно зберігати розрізнення, щоб

уникнути пропагандистської квазі-солідарності, яка продиктована деструктивністю, ненавистю та страхами, а не реальною етичною позицією, бо суть не в характеристиках іншого, а в психічній операції, яка перетворює його на екран проєкцій. Автор аналізує, спираючись на дослідження класиків і сучасних аналітиків, два принципово різні типи солідарності:

– квазі-солідарність проти проєктивного чужого (навколо спільного ворога, який насправді є екраном наших власних проєкцій) і базується на тривозі та регресії до параноїдно-шизоїдної позиції, проєкції власної деструктивності, заборонених бажань, дегуманізації іншого, фантазмі про його надмірну насолоду;

– солідарність навколо захисту символічного порядку.

Пан Олег зауважує, що є випадки, коли солідарність ґрунтується навколо праведного гніву, коли хтось порушує табу, які є конституційними для людського співжиття, через що символічне не може функціонувати. Тоді солідарність проти порушника вибудовується навколо спільної рани і втілює здатність символічного заліковувати себе, відновлювати порушені межі. Порушення таких табу (як от табу на вбивство) має викликати солідарність відсічі. За рахунок цього інший постає справжнім чужим, тобто тим, хто поставив себе поза символічним порядком через свої дії. На думку автора, етична робота полягає у здатності підтримувати це розрізнення навіть в умовах тривоги та конфлікту, і саме цього вимагає від нас війна, міграційна криза, соціальна поляризація.

У статті «Тривога моторошного: зустріч з незворушним» Юлії Мединської викладено міркування авторки над тим, як повномасштабне вторгнення занурює нас у постійне проживання таких подій, які за рівнем загрози та травматичного впливу на психіку виходять далеко за межі буденного, рутинного стресу, адже ці події є страшними: той жах, який вони викликають, несе на собі відбиток моторошного. Водночас ворог, цей дегуманізуючий об'єкт, нині, на думку Ю. Мединської, ще не є «холодним», позбавленим афекту, бо ми ставимося до ворога з ненавистю, підживленою через щоденні атаки. Втім, життя у тяглій

ненависті здатне формувати нечутливість до неї: вона стає звичним фоном і сприяє вимушеній дегуманізації у відповідь. Пані Юлія міркує над категорією «незворушного» як різновиду моторошного та пропонує психоаналітичне розуміння його феноменології. У цій статті через образи античної міфології – до психоаналітичного бачення проходить шлях осмислення незворушного об'єкту, незворушної порожнечі – емоційно глухої, безконечно-нейтральної. І зустріч із цим компонентом психічної травми оголює психічну структуру людини та показує її слабкі місця, ставить під сумнів ядро людяності.

«Потреба людини в Іншому ілюструється першим сексуальним досвідом, коли Інший гіпотетично може відповісти на запит саморозкриття, відповіді на екзистенційне питання «хто я?», на яке ніколи не буває остаточної задовільної відповіді. Тому через певний час Інший закономірно перетворюється в Чужого», – пише Олег Покальчук у статті за матеріалами доповіді «Самовідчуження несформованої ідентичності». Процес самовідчуження в умовах сучасної епохи гіпермодерну, на думку автора, є масовим феноменом, який впливає і на індивідуальну ідентичність, і на соціальну взаємодію. Можна говорити і про технологічну конвергенцію, про гіперіндивідуалізм, заміщення реальності симуляціями тощо – усе це створює нові виклики для психічного здоров'я та когнітивної адаптації людини та і визначає нову онтологію буття. Тобто процес стає онтологічним, і його можна описати як дисперсоналізацію – перехід від особистості до сутності. Самовідчуження несформованої особистості – це нова реальність самоідентифікації, – вважає О.Покальчук, і мислить над, по суті, екзистенційним питанням: що відбувається з зовнішнім світом, з нашим життєвим простором?

Тема мого тексту за результатами виступу «Тривога між Чужим та Іншим: межі суб'єкта у викликах сьогодення» виникла як результат осмислення клінічної практики під час війни і стала основою для теоретичних роздумів: що викликає тривогу. Беручи за основу думку Жака Лакана, що тривога не існує без об'єкта, а виникає в точці збою символічного порядку,

коли суб'єкт стикається з бажанням Іншого і з об'єктом *a* як причиною бажання, я запропонувала аналітичне окреслення структури тривоги, а також стратегію і тактику роботи з нею, не редукуючи її до страху. Бо тривога – це афект, але він не витисняється; витисняються означники, які її закріплюють. Тобто суб'єкт не знає, які слова приєднати до того, що він відчуває, і це є специфічним для тривоги: вона переживається, але її причина залишається загадковою для самого суб'єкта. Коли ви запитуєте когось, чому він тривожиться, це часто викликає ще більше тривоги, саме тому, що той, у кого ви питаєте, не знає, чому. У клінічному досвіді тривога постає не як сигнал, який попереджає про небезпеку, а як момент втрати опори на символічні координати. У цьому сенсі тривога пов'язана з травмою, але не збігається з нею. Якщо травма вказує на прорив Реального, то тривога є знаком його наближення, індикатором того, що межа між Своїм і Чужим уже порушена. Сучасні трансформації символічного порядку лише заострюють цю конфігурацію, бо, приміром, ерозія авторитетів і розмивання стабільних форм Іншого призводять не до зникнення тривоги, а радше до її дифузії. Бо Інший, позбавлений гарантії, перестає бути місцем впорядкування і дедалі більше постає як непрозора інстанція бажання; тоді як Чужий більше не локалізується зовні, а просочується у внутрішній простір Я. У цьому контексті тривога постає як привілейований афект сучасного суб'єкта: не як патологія, а як структурний досвід, що відкриває доступ до істини відношення між Я, Іншим і Чужим. Виклики сьогодення поглиблюють ці міркування.

Отже, тема, яку колеги обговорювали під час конференції, наразі дуже важлива. Проте, зважаючи на темпи змін у суспільствах, економічному, політичному і суб'єктивному бутті, вже вчора настає завтра. Тож наші міркування потребують додаткового аналізу, потребують уточнень і, напевно, інших кутів зору на тему тривоги та її об'єктів. Не менш важливими є подальше осмислення категорій Іншого, Чужого і Свого, можливостей обирати й бажати, окреслювати свої кордони, зважати значення Інших, співвідношення з ними і мати здатність виносити травми буття.

Список літератури:

- Freud, S. (1919). The uncanny. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 17, pp. 217–256). Hogarth Press.
- Freud, S. (1920). Beyond the pleasure principle. In J. Strachey (Ed. & Trans.), *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud* (Vol. 18, pp. 1–64). Hogarth Press.
- Kristeva, J. (1982). *Powers of horror: An essay on abjection* (L. S. Roudiez, Trans.). Columbia University Press.
- Lacan, J. (1978). The seminar of Jacques Lacan, Book XI: *The four fundamental concepts of psychoanalysis* (J.-A. Miller, Ed.; A. Sheridan, Trans.). W. W. Norton & Company.
- Lacan, J. (1992). The seminar of Jacques Lacan, Book VII: *The ethics of psychoanalysis* (J.-A. Miller, Ed.; D. Porter, Trans.). W. W. Norton & Company.
- Miller, J.-A. (2008). Extimité. In *La cause freudienne*, 68, 7–22.
- Žižek, S. (1989). *The sublime object of ideology*. Verso.
- Žižek, S. (1991). *Looking awry: An introduction to Jacques Lacan through popular culture*. MIT Press.

Дата першого надходження статті до видання: 14.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії
відкритого доступу (CC BY 4.0)